

ВІДГУК

про дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук **Г.І. Онуфрійчук** «Лінгвокультурний потенціал української етнофразеології: асоціативне поле ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ ІСТОТ». – Спеціальність – 10.02.01– українська мова. – Київ, 2016. – 261 с.

Проблема глибинних зв'язків між мовою й етносом, мовою та національною культурою невичерпна для лінгвістики і набула особливої ваги в останні десятиліття, які для українського народу, як і для слов'янського світу загалом, позначені відродженням національної культури, поверненням до своїх витоків. Актуальність пропонованого дослідження визначається саме увагою до проблем співвідношення мови і духовної культури, потребою пошуків нових підходів і методів у вивченні ФО як етнічно та культурно маркованих одиниць.

Як зауважує Ж. Краснобаєва-Чорна, «фраземи із зоонімами та фітонімами відображають багатовікові спостереження людини за світом фауни та флори, над зовнішнім виглядом і звичками тварин, і є культурно-інформаційним фондом у кожній мові. Зооніми та фітоніми легко переходять до розряду слів-символів, що відображають усталені уявлення про тварин і рослини в межах одного етносу або різних етносів» (Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір, - Вінниця, 2016. – С.212). Окремі зоосимволи є усталеними одвічними етнокультурними координатами усномовної стихії, фольклору українського народу, художньої літератури, а глибина їх культурно-національного (діахронічного, поліжанрового) контексту є могутнім фразеотворчим підґрунтям – субстратом численних паремій, легенд, оповідей, переказів, побажань, художніх фігур. Специфіка семантики зоофразеологізмів – у домінантній ролі зоосимволів з їх могутнім фразеотворчим потенціалом та поліжанровою опорою.

Опрацьовуючи тему дисертаційного дослідження, Г.І. Онуфрійчук зуміла правильно обрати його напрям. Задля поглибленого вивчення тенденцій розвитку фразеологічних одиниць, пізнання їхньої внутрішньої сутності дисертантка обрала новітню методику асоціативних полів, виокремила асоціативне поле фразем «ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ ІСТОТ», а задля охоплення максимальної кількості стійких мовних одиниць предметом дослідження обрала фразеологію в широкому

розумінні. Таким чином фактичним матеріалом дослідження стали не лише власне фразеологізми, які за синтаксичною будовою є переважно словосполученнями, але й образні фразеологізми реченнєвого типу – паремії, крилаті вислови, цитати тощо. Для дослідження використано фактичний матеріал з фольклорних та лексикографічних джерел у широких часових межах: ХІХ – поч. ХХІ ст. Використано етнографічні праці М. Номиса, І. Огієнка, О. Воропая, Г. Булашева, М.Пазяка, В. Жайворонка. Це забезпечило належний емпіричний рівень дослідження та об'єктивність отриманих результатів. Поєднавши етнолінгвістичний та лінгвокультурологічний аспекти аналізу фразеологізмів, дисертантка змогла розкрити внутрішню форму образних етнофразеологізмів на позначення тваринного світу, визначити концептуальну та етносимвольну картини світу у фразеополі ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ ІСТОТ, що є принципово важливим для опрацювання теорії мовної одиниці загалом. Тому цілком схвалюємо вибір теми дисертаційного дослідження. Її актуальність незаперечна, оскільки тема органічно пов'язана з пріоритетними напрямками розвитку сучасної україністики, зокрема її опрацьовано в межах планової наукової теми відділу слов'янських мов Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України «Східнослов'янський глотогенез і динаміка лінгвальних рівнів української мови в загальнослов'янському контексті», яку виконують на умовах державного замовлення.

Дисертація Г. І. Онуфрійчук чітко структурована: вона складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, що нараховує 259 позицій, та додатків, які становлять схематичне узагальнення рис характеру людини, пов'язаних з живими істотами, що її оточують (с.253 – 261).

«Вступ» (с. 5–11) містить усі необхідні структурні елементи: короткий екскурс в історію наукової проблеми та стан її опрацювання, обґрунтування теми, актуальності запропонованого дослідження, зокрема вказано на її зв'язок з державними науковими програмами; чітке формулювання мети та завдань дослідження, визначення об'єкта й предмета вивчення, окреслення джерел фактичного матеріалу, методів дослідження; передбачено теоретичне та практичне значення роботи, визначено, в чому полягає наукова новизна, подано відомості про

публікації та апробацію результатів дослідження. 7 публікацій автора, 1 з яких – у закордонному науковому виданні, виголошені на 6 наукових конференціях доповіді достатньо висвітлюють проблематику дослідження.

Перший розділ «Образна фразеологія як етномовне явище : методологія та методика дослідження» присвячено розглядові теоретичних проблем фразеології, напрямів дослідження цих мовних одиниць у сучасній лінгвістиці, зокрема в етнолінгвістичному та етнокультурному аспектах. Важливість етнолінгвістичного аспекту вивчення фразеології посилюється в зв'язку з тим, що він тісно пов'язаний з етимологічним аналізом ФО, а проблема генези, як відомо, – одна з найгостріших проблем фразеологічної теорії і практики, яка й досі залишається найменш опрацьованою в науці про мову. Слушною є думка про те, що етнолінгвістичний аспект дослідження фразеологічного матеріалу передбачає ретроспективу, а культурологічний здійснюється на синхронному рівні (с. 25). Завдання культурологічних студій – описати специфіку фразеологічної картини світу, окреслити культурно значущі концепти як основні одиниці ментальності. Оскільки основним матеріалом дослідження є образна фразеологія, то цілком передбачуваним є другий підрозділ вступного розділу ***«Образність та символіка етнофразеологізмів»***. У ньому викладено розуміння дослідницею суті та історії становлення образної фразеології: від знаку до образу, від образу до символу. Докладно проаналізовано погляди науковців на символіку в контексті етнолінгвістики. Етносимволіка на мовному тлі, на переконання Г. І. Онуфрійчук, постає важливим етапом у дослідженні глибин національної мови. Важливе завдання свого дослідження вона бачить у визначенні символіки тваринного світу, яка характерна для народного мовлення (с.39).

Позитивною рисою першого розділу, на нашу думку, є те, що він дає повне уявлення не тільки про теоретичне підґрунтя дослідження етнофразеологізмів, а й про його методологічні засади. Адже розглянуто термінологічну базу дослідження, схарактеризовано фактичний матеріал, детально проаналізовано методи дослідження фразеологічного матеріалу, подано власну методологію опису фразеології як етнокультурних знаків. Вступний розділ дає уявлення не тільки про

наукове осмислення досліджуваної проблематики, а й про власний хід наукового дослідження. Можемо констатувати, що Г.І. Онуфрійчук виявила лінгвістичну ерудицію та добру обізнаність з поглядами вітчизняних та іноземних учених, висловлює слушні міркування щодо дискусійних питань, подає узагальнення щодо різноманітних концепцій, напрямків, течій.

У другому розділі *«Етнокультурна концептологія образних фразеологічних одиниць»* дисертантка порушує питання внутрішньої форми образних фразеологізмів. Етнолінгвістичний аналіз ФО передбачає: 1) визначення образу ФО, що є основою внутрішньої форми; 2) виокремлення культурно важливої інформації, закованої у ФО; 3) з'ясування мотивації ФО з урахуванням етнокультурних відомостей. У розділі йдеться також про сакральність народного слова та виразу, яка часто постає зі священних текстів. Чимало образних фразеологізмів, узятих із тексту Біблії, стали народними, напр., *заблудла вівця, агнець Божий, відділити овець від козлиць* і т. ін. Проте в тексті автореферату з-поміж образних фразеологізмів сакральної сфери в переліку подано одиниці *терновий вінок, нести свій хрест, як з хреста знятий, манна з небес*, які не пов'язані з асоціативним полем ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ ІСТОТ, а тому не мають бути об'єктом аналізу цієї дисертаційної праці (с. 8 автореферату). Фраземи на позначення тваринного світу, поряд з іншими тематичними групами, витворюють фразеологічну картину світу. Тому доречним є й відповідний підрозділ, у якому дисертантка з'ясовує ряд питань, пов'язаних із визначенням концептуальної картини світу на тлі етнофразеології, зокрема співвідношення *концептуальної* і *мовної* картин світу або концептуальної і мовної моделей світу. Цікавими є думки про виокремлення *етнічної* картини світу, основна функція якої полягає у впорядкуванні системи уявлень про буття певного етносу. І хоч третій підрозділ носить великою мірою реферативний характер, наприкінці його Г.І. Онуфрійчук виокремлює 8 тематичних (ідеографічних) груп фразеологічних одиниць української мови (с. 77), з-поміж яких однією з найвиразніших є група «Тваринний світ», яку дослідниця також поділяє на 5 розрядів зоофразем, тематично упорядковуючи матеріал свого дослідження.

У *третьому розділі «Асоціативні паралелі фразеополя «ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ ІСТОТ»*, який є найбільший за обсягом і найвагомим за змістом простежено асоціативні етнозв'язки між концептосферами ЛЮДИНА і ТВАРИНА в межах біполярних пар *людина / свійська тварина, людина / дика тварина, людина / птах, людина / риба, рак, людина / плазуни, земноводні, павукоподібні*. У розділі узагальнено найрізноманітніші фольклорні та етнографічні відомості про світ істот крізь призму народних звичаїв, переказів, традицій – явищ, що підтримують історико-культурну спадкоємність, зміцнюють людську етностільноту. Виклад насичено цікавими фактами, цінними спостереженнями та цікавими міркуваннями.

Великі перспективи має *«Лексикографічний опис етнофразеологізмів на позначення рис характеру людини»*, спробу якого здійснено в *четвертому розділі* дисертації. Встановлені в попередньому розділі асоціативні паралелі в межах біполярних пар стали основою для створення оригінального етнолінгвістичного словника. В основу його реєстру лягли назви істот (тварин, птахів, риб, земноводних) з виокремленням у межах кожної статті позитивних та негативних рис характеру людини, які постають унаслідок ототожнення людини з твариною. Відповідно погруповано й ілюстративний матеріал – ідіоми, паремії, образні порівняння, які містять позитивну або негативну оцінку характеру чи поведінки людини. Ефективність запропонованого лінгвістичного опису полягає в тому, що він зміг максимально охопити всю джерельну базу дисертаційного дослідження. Власне, саме лексикографічний опис етнофразеологізмів-зоонімів логічно вивершив роботу, надав їй рис цілісності, комплексності та завершеності.

У докладних та змістовних *«Висновках»*, що завершують дисертацію, узагальнено результати дослідження, розставлено необхідні акценти, підкреслено новаторський характер роботи, в якій головним аспектом аналізу стійких мовних одиниць етнолінгвістичного характеру є асоціативні зв'язки, що виникають унаслідок ототожнення людини з навколишньою природою (с. 225).

Під час ознайомлення з дослідженням у нас виникли окремі міркування, які можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації:

По-перше, у вступному розділі деяку некоректність убачаємо в наявності опосередкованих посилань на праці дослідників. Наприклад, на стор. 31 дисертантка цитує працю С.Гаврина, а посилання подано на М. Кашеєву, на стор. 40 відому працю М.Костомарова цитовано за докторською дисертацією В.Д.Ужченка. І такі випадки не поодинокі. Потрібно, все ж таки, цитувати першоджерела, а не їх інтерпретацію іншими дослідниками.

По-друге. У викладі змісту дисертаційного дослідження дисертантка послуговується термінами *етнофразеологізм*, *зоофразеологізм*, які використовує як синоніми. Але ж поняття *етнофразеологізм* охоплює значно ширше коло понять. Тому взаємозаміна цих термінів потребує окремого коментування.

По-третє, доречними у такому ґрунтовному дослідженні були б кількісні показники, що вигідно увиразнили б результати дослідження й з успіхом були б використані у лінгводидактиці.

По-четверте, на стор. 182 як ілюстрація до реєстрової статті БІЛКА у знач. 'невеличкий лісовий гризун, що живе на деревах' подано фразеологізм *світити / засвітити очима (оком, білками)*, у якому компонент *білки* означає 'білі опуклі оболонки очей' і не пов'язаний зі значенням слова *білка*.

Підсумовуючи, констатуємо, що Г.І. Онуфрійчук подала до захисту оригінальне завершене наукове дослідження, в якому отримано нові науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, що в сукупності є суттєвими для розвитку фразеології, етнолінгвістики та лінгвоукраїністики загалом. Дисертантка глибоко проникла в суть досліджуваних явищ і в системному вигляді репрезентувала етнофразеологію української мови, в межах асоціативного поля «ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ ІСТОТ». Дисертація відзначається чіткістю композиції, добре продуманою структурою. Стиль викладу характеризується конкретністю, ясністю, аргументованістю. Висловлені в ході аналізу зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, в якій отримано науково обґрунтовані результати, що мають не лише теоретичне, а й важливе практичне значення: вони з успіхом можуть бути застосовані в навчальному процесі під час викладання курсів та спецкурсів з

фразеології, етнолінгвістики, лінгвокультурології, для написання підручників та посібників, дадуть новий імпульс створенню якісно нових лексикографічних праць.

Основні результати дослідження достатньо повно висвітлені в публікаціях у фахових виданнях. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Отже, дисертація **«Лінгвокультурний потенціал української етнофразеології: асоціативне поле «ЛЮДИНА В КОЛІ ІНШИХ ІСТОТ»** цілком відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 і заслуговує присудження її авторові – **Онуфрійчук Ганні Іванівні** – наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Офіційний опонент

кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу лексикології, лексикографії
та структурно-математичної лінгвістики
Інституту української мови НАН України

Відрук надіслано до секретарі 05 серпня 2017 р.
Згенер. секретар В.І. Дрмач